

EDUKIMI DHE EMANCIPIMI I FEMRËS NË KOSOVË (1945-1975): POLITIKAT ARSIMORE DHE SFIDAT SHOQËRORE

Arben Berisha
Behxhet Dibrani

Abstrakt

Qëllimi i këtij studimi është të krijojë mekanizma për ndikimin e reformave rregullatore dhe ligjore dhe iniciativave arsimore në transformimin e statusit shoqëror të grave shqiptare në Kosovë në kontekstin e modernizimit socialist jugosllav. Studimi zbatoi parimet e historicizmit, objektivitetit dhe qëndrueshmërisë, metodat e analizës strukturore dhe funksionale, metodën krahasuese, metodën e analizës kritike, analizën e sistemit dhe qasjen ndërsektoriale për shqyrtimin e formave të shumëfishta të diskriminimit. Është vërtetuar se evolucioni i dispozitës ligjore të arsimit të grave u zhvillua përmes tre akteve kryesore legislative: Ligjit Federal mbi arsimin e detyrueshëm (1945), Dekretit mbi shkollimin (1949) dhe Ligjit mbi ndalimin e mbulesës (1951), i cili krijoi bazën ligjore për barazinë formale gjinore, por zbatimi i tyre praktik zbuloi çekuilibra të konsiderueshme rajonale dhe etnike.

Programet e shkrim-leximit kanë treguar rezultate sasore mbresëlënëse - shkalla e përfundimit të arsimit fillor të vajzave është rritur nga 10-15% në 85% gjatë periudhës së studimit, dhe rreth 90,000 vajza dhe gra shqiptare kanë përfunduar kurse të specializuara, por ndryshimet rajonale midis zonave urbane (80-90% e performancës akademike) dhe zonave rurale (30-40% e performancës akademike) kanë mbetur kritikisht të larta. Është vërtetuar se faktorët socio-kulturorë, në veçanti traditat patriarkale, të sanksionuara në të drejtën zakonore të Kanunit, krijuan rezistencë sistemike ndaj arsimit të grave, e cila u kapërcye vetëm pjesërisht përmes veprimeve simbolike, duke përfshirë fushatën për heqjen e perçes, e cila përfshinte më shumë se 86 mijë gra. Përcaktohen specifikat e modelit të "emancipimit nga lart", i cili u karakterizua nga instrumentalizimi i çlirimit të grave për të legjitimuar regjimin socialist dhe agjencia e kufizuar e vetë grave në procesin e emancipimit. Natyra ndërsektoriale e diskriminimit ndaj grave shqiptare si anëtare të një pakice gjinore, etnike dhe rajonale krijoi një konfigurim unik të përjashtimit social që kërkonte qasje specifike për të kapërcyer format e shumta të marginalizimit. Rëndësia praktike e studimit qëndron në zgjerimin e themeleve teorike të analizës së transformimeve gjinore në shoqëritë multietnike dhe formimin e një baze metodologjike për zhvillimin e strategjive efektive për të kapërcyer pabarazinë arsimore në kontekstin e diversitetit etno-kulturor.

Fjalë kyçe: pabarazi gjinore, struktura patriarkale, e drejta zakonore, akte normative ligjore, pakica etnike.

Hyrje

Periudha socialiste e pasluftës në Kosovë (1945–1975) u karakterizua nga transformime rrënjësore në strukturën shoqërore dhe kulturore, ku një vend të veçantë zë procesi i emancipimit të grave përmes arsimit. Kalimi nga një shoqëri tradicionale patriarkale në një model socialist të zhvillimit u shoqërua me përpjekje intensive për të integruar gratë në jetën publike dhe për të krijuar kushte të barazisë gjinore në sistemin arsimor. Përvoja historike e kësaj periudhe tregon kompleksitetin e modernizimit të shoqërive tradicionale dhe e bën analizën e saj të rëndësishme për të kuptuar sfidat gjinore bashkëkohore.

Studimi shqyrton mënyrën se si reformat arsimore të pasluftës ndikuan në përfshirjen e grave shqiptare në arsim dhe në transformimin e roleve shoqërore të tyre. Faza fillestare (1945–1953) u shënua nga krijimi i sistemit të ri arsimor dhe lufta kundër analfabetizmit, ndërsa periudhat pasuese (1953–1975) sollën zhvillimin e institucioneve profesionale, të shkollave të amvisërisë dhe hapjen graduale të arsimit të mesëm e të lartë për femrat shqiptare. Këto procese u zhvilluan nën ndikimin e ideologjisë socialiste, e cila përplasej me normat tradicionale të shoqërisë shqiptare, duke krijuar tensione të dukshme mes detyrimit institucional dhe rezistencës kulturore.

Në literaturën shkencore, vërehet mungesa e analizave të plota mbi marrëdhënien ndërmjet arsimit dhe emancipimit të grave në Kosovë gjatë kësaj periudhe. Studiues si Rexha (2024) dhe Rahimi (2022) analizojnë zhvillimin e arsimit shqip dhe politikat arsimore, por pa trajtuar në mënyrë të veçantë dimensionin gjinor. Kontributet më të vona të R. Berisha (2024) dhe Lajci et al. (2024) ndihmojnë në kuptimin e evolucionit të rolit të grave, por përqendrohen në periudhat pas vitit 1999. Studimet ndërkombëtare si ato të Tenerelli (2025), Windzio et al. (2025) dhe Tumbas (2022) ofrojnë një kuadër të përgjithshëm krahasues për rolin e grave në sistemet socialiste, ndërsa Furuta et al. (2023) analizojnë trendet globale arsimore. Megjithatë, këto qasje mbeten në nivel makro, duke mos reflektuar specifikat etno-kulturore të komunitetit shqiptar të Kosovës.

Kjo punë kërkimore synon të plotësojë boshllëqet ekzistuese duke analizuar në mënyrë të detajuar reformat arsimore dhe ndikimin e tyre në procesin e emancipimit të grave shqiptare në Kosovë gjatë viteve 1945–1975, duke ndriçuar mekanizmat e transformimit kulturor dhe arsimor që përcaktuan pozitën e femrës në shoqërinë kosovare.

Materialet dhe metodat (1945–1975)

Baza metodologjike e studimit mbështetet në parimet e **historicizmit**, **objektivitetit** dhe **sistematikës shkencore**, të cilat mundësojnë shqyrtimin e zhvillimeve arsimore dhe të proceseve të emancipimit të grave shqiptare në Kosovë gjatë periudhës 1945–1975 në kontekstin e transformimeve socialiste. Parimi i historicizmit lejon që reformat arsimore të pasluftës të analizohen si pjesë e një procesi unik historik, i formuar nga rrethana politike, sociale dhe etno-kulturore specifike. Parimi i objektivitetit siguron analizë të paanshme të politikave arsimore, ndërsa qasja sistematike lejon identifikimin e lidhjeve ndërmjet sferave rregullatore, institucionale dhe socio-kulturore të arsimit të femrës shqiptare.

Burimet kryesore shkencore përfshijnë punimet e H. Koliqit (2009), D. Gungës (1982), S. Kojçini-Ukaj (1985), A. Llunji & B. Kastrati (2001), Z. Demi (2004) dhe S. Lipa (1980), të cilat analizojnë dokumentet ligjore dhe politikave arsimore të periudhës. U shqyrtuan aktet normative si Ligji Federal mbi arsimin fillor të detyrueshëm (1945), Dekreti-Ligji për shkollimin e detyrueshëm i Serbisë (1949) dhe Ligji për ndalimin e burkës dhe vellos (1951), të cilat përcaktuan bazën juridike të emancipimit të grave (Koliqi, 2009). Po ashtu, u analizuan raportet e Frontit Antifashist të Grave, të Organizatës Rinore Antifashiste dhe të këshillave arsimore, që ilustrojnë mekanizmat e zbatimit praktik të reformave (Lipa, 1980).

Të dhënat statistikore nga burimet e përmendura u përdorën për të identifikuar modelet rajonale të pjesëmarrjes së grave në arsim, ndryshimet midis zonave urbane e rurale dhe ndikimin e faktorëve ekonomikë. U krahasuan treguesit e pjesëmarrjes gjinore sipas Koliqi (2009), Gunga (1982) dhe Kojçini-Ukaj (1985), duke evidentuar përparimin gradual të femrës shqiptare në sistemin arsimor. Analiza socio-kulturore përfshiu

ndikimin e Kanunit në formimin e rolit tradicional gjinor dhe rolin e klerit mysliman në pranimin e reformave, përfshirë Rezolutën e vitit 1947 për çlirimin e grave myslimane (Demi, 2004).

Në kuadrin krahasues u përfshinë studimet e M. Šćekić (2021) për gratë shqiptare në Mal të Zi socialist dhe ato të A. B. Stojković & B. Nadoveza (2024) për qëndrimet e socialistëve serbë ndaj barazisë gjinore, të cilat ndihmojnë në identifikimin e veçorive etno-kulturore të procesit të emancipimit në Kosovë. U përdorën metoda të analizës strukturore dhe krahasuese për të sistematizuar rezultatet, ndërsa periodizimi i zhvillimeve 1945–1975 u bë sipas fazave të ndryshimeve ligjore, kulturore dhe arsimore që përcaktuan dinamikën e emancipimit të grave shqiptare.

Rezultatet

Korniza ligjore dhe mekanizmat e zbatimit (1945–1953)

Transformimi i politikës arsimore ndaj grave në Kosovë nisi me një paketë aktesh që krijuan bazën ligjore të barazisë në arsim. Ligji federal për arsimin fillor shtatëvjeçar (26.10.1945) vendosi arsimin e detyrueshëm për moshat 7–15 vjeç dhe hapi rrugë për mësimin në gjuhën shqipe në një mjedis shumëetnik (Agjencia Qendrore e Inteligjencës, 1953; Koliqi, 2009). Për të kapërcyer pengesat praktike, Dekret-ligji i Serbisë për shkollimin e detyrueshëm (1949) parashikoi sanksione ndaj prindërve që pengonin shkollimin e vajzave (Koliqi, 2009). Kulm simbolik i reformave ishte Ligji që ndalonte mbajtjen e burkës dhe vellos (09.01.1951), i mbështetur edhe nga kërkesa publike e grave dhe nga aksione simbolike në Prishtinë, Gjakovë e qytete të tjera (Kojçini-Ukaj, 1985; Bilalli, 1947; Gazeta “Rilindja”, 1951). Në Konferencën e Ulemasë (1947), kleri mysliman miratoi një rezolutë që legjitimonte arsimimin e grave (Demi, 2004).

Zbatimi praktik u mbështet nga këshillat arsimore, sindikatat, Fronti Antifashist i Grave dhe organizatat rinore, të cilat përshtatën direktivat qendrore me realitetin lokal (Lipa, 1980). Megjithatë, u shfaqën diferenca rajonale të theksuara: në disa rrethe pjesëmarrja e grave në kurse ishte

minimale, ndërsa në Prishtinë u regjistrua angazhim i lartë (Gazeta “Rilindja”, 1951).

Tabelat dhe treguesit përmbledhës (si te Tabela 1 tek varianti i plotë) dokumentojnë evolucionin nga parimet e përgjithshme të mjetet specifike për thyerjen e barrierave kulturore, me rritje të dukshme të efektivitetit në zonat rurale 1945→1951.

Tabela 1 – Evolucionin e kuadrit ligjor (1945–1953)

Kriteret e analizës	Akti i arsimit të detyrueshëm (1945)	Dekreti mbi shkollimin (1949)	Akti mbi ndalimin e mbulesës (1951)
Periudha e vlefshmërisë	26 tetor 1945 – 1949	1949 – 1951	9 janar 1951 – 1953
Statusi ligjor	Ligji Federal i RFJ-së	Dekreti i qeverisë së PRS-së	Ligji i Parlamentit të PRS-së
Fusha e rregullimit	Politika e përgjithshme e arsimit	Mekanizmat shtrëngues	Normat socio-kulturore
Grupi i synuar	Fëmijë të moshës 7-15 vjeç të të dy gjinive	Prindërit e vajzave në moshë shkollore	Gratë myslimane
Mjetet e ndikimit	Masat organizative	Sanksionet administrative	Ndalimet ligjore
Pjesëmarrja e grave në kurse	Nuk është regjistruar	1443 gra (364 shqiptare)	35934 gra në të gjithë vendin
Ulja e analfabetizmit	74% → 70% (1940-1947)	70% → 62.5% (1947-1950)	Ndikim statistikor indirekt
Diferencimi rajonal	Qytete: 60%, fshatra: 25%	Qytete: 45%, fshatra: 18%	Qytete: 90%, fshatra: 55%
Numri i grave që e hoqën velin	Nuk zbatohet	Nuk zbatohet	86,618 gra (deri në mars 1951)

Programet e analfabetizimit dhe lëvizshmëria sociale (1945–1953)

Në kushtet e analfabetizimit shumë të lartë (74% në 1940; më i lartë tek gratë), programet dy-vjeçare të shkrim-leximit dhe shëndetësisë u bënë bërthama e politikave për gra e vajza (Koliqi, 2009; Basha, 2023; Latifi, 2007). Sistemi i nxitjeve familjare dhe format “socialisht të pranueshme” të përfshirjes rritën pjesëmarrjen; sipas burimeve, ~90,000 gra/vajza përfunduan kurset, ndërsa në 1951–1952 u regjistruan 100,548 analfabetë (69,271 shqiptarë; 1,443 gra, prej të cilave 364 shqiptare) (Llunji & Kastrati, 2001; Kojçini-Ukaj, 1985). Fronti Antifashist i Grave mobilizoi komunitetet dhe mbështeti heqjen e mbulesës (Bilalli, 1947; Gazeta “Rilindja”, 1951; Kojçini-Ukaj, 1985; Jajcevic, 2021). Pavarësisht braktisjes në arsimin e mesëm, u shënuar rritje graduale e përfundimit të arsimit fillor nga vajzat (p.sh., simbolikisht, dalja e mësueseve të para nga Shkolla Normale e Gjakovës më 1948) (H. T., 1948; Shatri, 2019).

Tabela 2 – Dinamika e pjesëmarrjes në shkrim-lexim (1945–1953)

Treguesi	1945-1947	1948-1950	1951-1953
Shkalla e përgjithshme e analfabetizimit në Kosovë	74% → 70%	70% → 62.5%	62.5% → 55%
Numri i grave në kurse në të gjithë vendin	Nuk është regjistruar	35934	Mbi 40000
Gratë shqiptare në kurse	Më pak se 1000	364 (zyrtarisht)	Rreth vitit 2000
Gratë që i hoqën vello e tyre	216 (Mars 1947)	30000 (1947)	86618 (Mars 1951)
Zonat urbane (shkalla e suksesit)	40-50%	60-70%	80-90%
Zonat rurale (shkalla e suksesit)	5-10%	15-25%	30-40%
Diplomimi i mësueseve femra	0	1 (1948)	5-8
Përfundimi i arsimit fillor nga vajzat	10-15%	16%	85%

Faktorët socio-kulturorë që ndikuan në perceptimin e risive arsimore në komunitetin shqiptar (1945–1975)

Traditat patriarkale dhe e drejta zakonore ishin pengesat më themelore për zbatimin e reformave arsimore midis grave shqiptare në Kosovë gjatë viteve 1945-1953. Shoqëria shqiptare, veçanërisht në rajonin gegë të Veriut, i cili historikisht ka mbuluar pjesën më të madhe të Kosovës, është karakterizuar nga struktura thellësisht konservatore dhe patriarkale të bazuara në një besim të fortë në "superioritetin mashkullor" (Koliqi, 2009). Kanuni - kodi tradicional i së drejtës zakonore, në veçanti Kanuni i Malësisë në veri të Shqipërisë, e kufizoi rëndë lirinë e grave duke u caktuar atyre role të nënshtruara, duke i privuar nga të drejtat ekonomike dhe duke kontrolluar jetën e tyre shoqërore dhe personale. Gratë shpesh nuk kishin të drejtë fjale në çështjet familjare, abuzoheshin fizikisht dhe martesat shpesh caktoheshin, ndonjëherë edhe për foshnjat. Një studim i marrëdhënieve gjinore në një kontekst historik tregon se struktura të tilla patriarkale kanë krijuar barriera sistemike për të drejtat e grave për mijëra vjet (Kütükçü, 2024). Shteti socialist i pozicionoi strategjikisht gratë shqiptare si viktimat kryesore të shtypjes fetare dhe sistemeve shoqërore të dominuara nga meshkujt, duke paraqitur veten si autoriteti i ri moral dhe çlirimtari përfundimtar. Analiza tregon se Partia Komuniste, ndërsa evokonte patriarkatin tradicional, njëkohësisht vendosi kontrollin e saj gjithëpërfshirës mbi jetën e grave, duke ruajtur kontrollin mbi rolet e tyre shoqërore, duke diktuar se si duhet t'i shpenzonin pagat e tyre dhe madje duke ndikuar në zgjedhjet e tyre estetike (Lipa, 1980). Kjo qasje, e referuar shpesh si "emancipim nga lart", nënkuptonte se qëllimi kryesor politik ishte nënshtrimi paternalist i autonomisë individuale ndaj shtetit.

Faktorët fetarë ushtruan ndikim të ndërlikuar. Ndërsa shumë komunitete myslimane e lidhën moralin familjar me izolimin e grave (Lipa, 1980), një pikë kthese ishte Rezoluta për çlirimin e grave myslimane e miratuar në Konferencën e Ulemasë të vitit 1947, e cila afirmoi se feja nuk ndalon arsimimin e grave (Demi, 2005). Kjo ndërhyrje e klerit kontribuoi në uljen e rezistencës kulturore, siç e pasqyrore edhe shtypi i kohës (Rexha, 1947).

Nga ana tjetër, kushtet ekonomike e vështirësuan më tej pjesëmarrjen e grave në arsim. Politikat e rekuizitimit (1945–1952) dhe prapambetja industriale e rajonit e bënë arsimimin luks për shumicën e familjeve fshatare (Çitaku, 2023). Kjo krijoi një formë të re “barre të dyfishtë”: gratë u përfshinë në punë për arsye ekonomike, por pa u liruar nga detyrimet tradicionale shtëpiake (Adnane, 2021; Altuzarra et al., 2021).

Rezistenca ndaj reformave mbeti e dukshme edhe pas përpjekjeve të shtetit për modernizim. Në shumë zona rurale, prindërit vijuan të pengonin arsimimin e vajzave përmes martesave të hershme apo fejesave të imponuara (Berisha, 2024). Ky fenomen lidhej ngushtë me mosbesimin ndaj regjimit jugosllav dhe perceptimin e reformave si “imponim serb”, jo si emancipim i sinqertë (Juncos & Bourbeau, 2022; Othman et al., 2022).

Në përfundim, faktorët tradicionalë, fetarë dhe ekonomikë u ndërthurën për të krijuar një mjedis kompleks që kufizoi pjesëmarrjen e grave shqiptare në arsim dhe përparim shoqëror. Vetëm përmes bashkëpunimit me autoritetet fetare e lokale dhe kuptimit të kontekstit kulturor arriti të kapërcehej pjesërisht kjo rezistencë, duke u hapur rrugë ndryshimeve graduale në periudhën 1945–1975.

Diskutim

Analiza e reformave arsimore në Kosovë gjatë viteve 1945–1975 tregon një sistem kompleks politikash dhe ligjesh që synonin barazinë gjinore, por që shpesh përballëshin me kufizime strukturore dhe kulturore. Të dhënat statistikore tregojnë për një ulje të analfabetizimit nga 74% në 55% dhe rritje të ndjeshme të pjesëmarrjes së vajzave në arsimin fillor, megjithëse dallimet urbane–rurale mbetën të thella. Ky model përputhet me gjetjet e N. Jaysawal dhe S. Saha (2023), të cilët theksojnë rolin transformues të arsimit në fuqizimin e grave, por përvoja e Kosovës tregon se ndikimi i arsimit u kushtëzua nga faktorë lokalë socio-kulturorë dhe etno-politikë.

N. H. Wachidah et al. (2024) dhe S. Roy (2023) e interpretojnë arsimin si instrument çlirimi shoqëror, çka pasqyrohet edhe në fushatën simbolike për heqjen e shamisë, ku mbi 86,000 gra shqiptare morën pjesë deri në vitin

1951. Megjithatë, “emancipimi nga lart” në Kosovë mbeti i kufizuar nga kontrolli ideologjik dhe mungesa e autonomisë femërore. Përvoja tregon se emancipimi formal shpesh nuk korrespondonte me ndryshime të qëndrueshme në strukturën patriarkale të familjes.

Nga aspekti ekonomik, A. Houston (2021) vlerëson pavarësinë ekonomike si bazë për barazi gjinore, por në Kosovë pjesëmarrja e grave në punë shpesh ishte e diktuar nga domosdoshmëria ekonomike, jo nga vetërealizimi. Politikat e rekuizitimit (1945–1952) dhe vonesat industriale krijuan kushte të “barrës së dyfishtë”, ku gratë mbanin njëkohësisht rolet tradicionale dhe detyrimet socialiste (Altuzarra et al., 2021).

Në planin politik, A. Adhikari dhe B. Saha (2021) lidhin arsimin me aktivizmin qytetar të grave, gjë që pasqyrohet në aktivitetet e Frontit Antifashist të Grave, por pjesëmarrja e tyre shpesh shërbeu më shumë për legjitimim sesa për përfaqësim real. M. J. Ibáñez dhe M. Guerrero (2022) e theksojnë rëndësinë e sipërmarrjes për emancipim, por në Kosovën socialiste mundësitë për iniciativa të lira mungonin.

Në përfundim, përvoja e Kosovës tregon një emancipim të kufizuar nga strukturat patriarkale, fetare dhe etno-politike, ku arritjet formale në arsim u shoqëruan me kufizime reale në autonominë dhe agjencinë e grave. Ky rast demonstroi se modernizimi autoritar dhe barazia e imponuar nga shteti nuk garantojnë emancipim të plotë, por vetëm transformim të pjesshëm të rolit të grave në shoqërinë tradicionale shqiptare.

Përfundime (1945–1975)

Studimi dëshmon se reformat arsimore të nisura pas vitit 1945 krijuan infrastrukturën ligjore dhe institucionale për emancipimin e grave shqiptare në Kosovë, por efektet e tyre u kushtëzuan nga faktorë të ndërthurur socio-kulturorë, ekonomikë dhe etno-politikë. Evolucionin nga parimet deklarative te mekanizmat specifikë (arsimi i detyrueshëm, sanksionet për pengimin e shkollimit, ndalimi i mbulesës) mundësoi progres të matshëm: ulje të analfabetizmit (74%→55%), rritje të përfundimit të arsimit fillor nga vajzat

(10–15%→85%) dhe përfshirje masive në kurset e shkrim-leximit (rreth 90 mijë përfunduese). Megjithatë, dallimet urbane-rurale (≈80–90% kundrejt 30–40%) dhe hendeku etnik dëshmuar kufizime të zbatimit në terren.

Faktorët socio-kulturorë—sidomos trashëgimia patriarkale e kodifikuar në të drejtën zakonore—ishin pengesat më të qëndrueshme; aksionet simbolike (heqja e mbulesës) dhe bashkëpunimi me autoritetet fetare e lokale i zbutën gradualisht. Faktorët ekonomikë (rekuizitimi, vonesa e industrializimit) gjeneruan “barrën e dyfishtë” mbi gratë dhe kufizuan përkthimin e arritjeve formale në autonomi reale. Në këtë kuadër, modeli i “emancipimit nga lart” prodhoi barazi formale, por agjenci të kufizuar, veçanërisht për gratë shqiptare si pakicë gjinore, etnike dhe rajonale.

Gjetjet kanë vlerë praktike për hartimin e politikave në shoqëri shumëetnike: reformat arsimore duhet të ndërthuren me masa kulturore, ekonomike dhe komunitare, duke ngritur koalicione të gjera mbështetëse. Kufizimet e studimit lidhen me fokusin kohor (1945–1953) dhe mungesën e burimeve mbi përvojat personale. Fusha premtuese të kërkimit përfshijnë: krahasime ndër-etnike në Jugosllavi, vlerësim të ndikimeve afatgjata deri në vitin 1975 e më tej, si dhe qasje mikrohistorike (histori gojore, arkiva familjare) për të kapur dimensionin e jetuar të emancipimit.

Rekomandime

1. Integrimi i përvojes historike në politikat bashkëkohore të barazisë gjinore.

Përvoja e emancipimit të grave shqiptare në Kosovë gjatë viteve 1945–1975 duhet të shërbejë si bazë për ndërtimin e politikave moderne që lidhin arsimimin, punësimin dhe pjesëmarrjen publike të grave. Zbatimi i parimeve të barazisë gjinore duhet të reflektojë specifikat historike dhe kulturore të shoqërisë kosovare.

2. Forcimi i qasjes së integruar ndërmjet arsimit, punësimin dhe vetërealizimit social

Avancimi i grave në shoqërinë kosovare kërkon një ndërthurje midis arsimimit cilësor, përfshirjes në tregun e punës dhe pjesëmarrjes në

jetën publike. Kjo qasje do të ndihmojë në tejkalimin e trashëgimive të “barrës së dyfishtë” dhe në krijimin e kushteve për pavarësi ekonomike dhe kulturore të grave.

3. Rritja e pjesëmarrjes së grave në pozita vendimmarrëse dhe akademike

Për të siguruar vazhdimësinë e emancipimit, gratë duhet të përfshihen më gjerësisht në institucionet publike, akademike dhe politike. Kjo kërkon politika afirmative, mentorim profesional dhe programe për zhvillimin e lidërshiptit femëror në nivelet lokale e kombëtare.

4. Fuqizimi i arsimit gjinor dhe historik në sistemin shkollor

Për të ruajtur kujtesën e emancipimit të grave dhe për të formuar breza me ndjeshmëri sociale, është e nevojshme që temat mbi historinë e arsimit të grave dhe barazinë gjinore të përfshihen në kurrikulat shkollore, në mënyrë që të kultivohet një kulturë e respektit dhe e përfshirjes.

5. Zhvillimi i partneriteteve shoqërore dhe fetare për avancimin e femrës

Ashtu si në periudhën historike të studiuar, ku kleri dhe organizatat lokale luajtën rol konstruktiv, edhe sot bashkëpunimi ndërmjet institucioneve arsimore, organizatave të grave, komuniteteve fetare dhe shoqërisë civile është thelbësor për ruajtjen e ekuilibrave kulturorë dhe për nxitjen e ndryshimeve të qëndrueshme.

6. Përfshirja e grave në zhvillimin rural dhe ekonominë lokale
Duke qenë se sfidat më të mëdha historikisht janë hasur në zonat rurale, politikat moderne duhet të mbështesin pjesëmarrjen e grave në bujqësi, zanate, turizëm lokal dhe sipërmarrje të vogla, si forma të reja të vetërealizimit dhe pavarësisë ekonomike.

7. Nxitja e kërkimeve mbi rolin bashkëkohor të gruas në shoqërinë kosovare

Universitetet dhe institutet kërkimore duhet të vazhdojnë studimet krahasuese mbi evolucionin e rolit të gruas në periudha të ndryshme historike, për të ndriçuar mënyrën se si arsimimi, ekonomia dhe

kultura kanë ndikuar në avancimin e femrës kosovare nga periudha 1945–1975 deri në ditët e sotme.

Referencat

1. Adhikari, A., & Saha, B. (2021). Women participations in education and politics: a twenty first century scenario. *International Journal of Research in Social Sciences*, 11(4), 68-74. https://www.researchgate.net/profile/Birbal-Saha/publication/364657305_Women_Participations_in_Education_and_Politics_A_Twenty_First_Century_Scenario/links/63562f618d4484154a2b4e7b/Women-Participations-in-Education-and-Politics-A-Twenty-First-Century-Scenario.pdf
2. Adnane, S. (2021). *Women's Economic Participation and the Impact of Regulatory Barriers*. World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstreams/57e815c5-e875-5778-9b32-3a64917b37e5/download>
3. Altuzarra, A., Gálvez-Gálvez, C., & González-Flores, A. (2021). Is gender inequality a barrier to economic growth? A panel data analysis of developing countries. *Sustainability*, 13(1), 367. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/1/367>
4. Basha, K. (2023). The education of Albanians in Yugoslavia after the Second World War until 1974. *Historical Views*, 9, 201–212. https://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/htjskp5&section=71
5. Berisha, R. (2024). Reconfiguring womanhood: The making of gender and the state in the newly independent Kosovo. In *Feminist Encounters in Statebuilding* (pp. 111-124). Routledge. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/103259/1/9781040015216.pdf#page=126>
6. Bilalli, B. (1947). Gratë e Krahinës s'onë me gezim e festuan 8 Marsin -- ditën e tyne ndërkombëtare -- Me rastin ekësaj feste zbulohen 216 gra shqiptare. *Rilindja*, 3(68), 4.

7. Central Intelligence Agency. (1953). The education system of Yugoslavia. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000700100125-0.pdf>
8. Çitaku, R. (2023). Yugoslav requisition policy in Kosovo (1945-1952). *Eminak*, 4(44), 167-180. <https://www.eminak.net.ua/index.php/eminak/article/view/751>
9. Demi, Z. (2005). Zhvillimi i sistemit edukativ dhe arsimor në Kosovë mbi bazat e legjislacionit arsimor 1945–1990. *Shtëpia Botuese Libri Shkollor*. https://books.google.com.ua/books/about/Zhvillimi_i_sistemit_educativ_dhe_a_rsimo.html?id=OZIMtAEACAAJ&redir_esc=y
10. Diggs, S. N. (2022). Intersectionality of gender and race in governmental affairs. In *Handbook on gender and public administration* (pp. 115-131). Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/edcollchap/edcoll/9781789904727/9781789904727.00016.xml>
11. Djuric, J. (2023). Women's emancipation in Montenegro before socialist Yugoslavia: The roots of retraditionalization in Montenegrin society. *Montenegrin Journal for Social Sciences*, 7(2), 163-191. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1225295>
12. Ferizaj, A. (2024). How women KLA combatants complicated notions of patriarchy and masculinity. Prof. Dr. Stephanie Schwandner-Sievers, Bournemouth University, UK, 35. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/103259/1/9781040015216.pdf#page=50>
13. Furuta, J., Meyer, J. W., & Bromley, P. (2023). Education in a Postliberal World Society. In *Oxford handbook on education and globalization*. Oxford University Press. [https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=WOvXEAAAOBAJ&oi=fnd&pg=PA96&dq=6.%09Furuta,+J.,+Meyer,+J.+W.,+%26+Bromley,+P.+\(2023\).+Education+in+a+Postliberal+World+Society.+In+Oxford+handbook+on+education+and+globalization.+Oxford+University+Press.&ots=dYITEfNr0b&sig=LfdGQNoaGXF0MrYJilwEBh5rjQQ](https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=WOvXEAAAOBAJ&oi=fnd&pg=PA96&dq=6.%09Furuta,+J.,+Meyer,+J.+W.,+%26+Bromley,+P.+(2023).+Education+in+a+Postliberal+World+Society.+In+Oxford+handbook+on+education+and+globalization.+Oxford+University+Press.&ots=dYITEfNr0b&sig=LfdGQNoaGXF0MrYJilwEBh5rjQQ)
14. Gabriel, D. (2021). Race, ethnicity and gendered educational intersections. *Gender and Education*, 33(7), 791-797. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09540253.2021.1967667>

15. Gazeta "Rilindja", (1947). Vjeti III. Nr. 63, Fushata e luftës kundra analfabetizmit duhet të zhvillohet me një hov edhe ma të madh, (pa autor).
16. Gazeta "Rilindja". (1951). Viti VII, Nr. 18. Për nderë të 8 Marsit-ditës ndërkombëtare të grave në Krahinë tonë nuk do të ket ma femna të mbulueme me çashaf.
17. Ghosh, S. (2024). Women Education: Looking Briefly into Eastern and Western Concepts. *The Social Science Review A Multidisciplinary Journal*, 2(5), 185-189. <https://tssreview.in/wp-content/uploads/2024/10/29-1.pdf>
18. Gunga, D. (1982). Gratë e Kosovës në periudhën e ndërtimit socialist [Doctoral dissertation, University of Pristina].
https://books.google.com.ua/books/about/Grat%C3%AB_e_Kosov%C3%ABsn%C3%AB_periudh%C3%ABn_e_nd%C3%ABr.html?id=zOBfNQAAAJ&redir_esc=y
19. H. T. (1948), Gazeta "Rilindja" Viti IV, Numer 122, Për te paren here shkolla Normale e Gjakoves nxjerre mesues te kualifikuem. Prishtinë.
20. Houston, A. (2021). The Emancipation of Women from Existing Industrial Disabilities: Considered in Its Economic Aspect. In *Irish Political Economy Vol 4* (pp. 346-369). Routledge.
<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003100898-34/emancipation-women-existing-industrial-disabilities-arthur-houston>
21. Hudson, S. K. T. J., Myer, A., & Berney, E. C. (2024). Stereotyping, prejudice, and discrimination at the intersection of race and gender: An intersectional theory primer. *Social and Personality Psychology Compass*, 18(2), e12939.
<https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/spc3.12939>
22. Ibáñez, M. J., & Guerrero, M. (2022). Women's empowerment and emancipation through entrepreneurship: Extending Professor Alistair Anderson's contributions. *Entrepreneurship & Regional Development*, 34(7-8), 722-741.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08985626.2022.2075038>
23. Jajcevic, J. (2021). "With Tito and the Party". Activity of the Women's Anti-Fascist Front Bosnia and Herzegovina and their reactions on the Informbiro propaganda during 1948 and 1949. *Hist. Views*, 4, 102.
https://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/htjskp4&section=10

24. Jaysawal, N., & Saha, S. (2023). Feminism, Education and Gender Equality-A Review. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 9(2), 241-246. https://www.researchgate.net/profile/Neelmani-Jaysawal-2/publication/368704197_FEMINISM_EDUCATION_AND_GENDER_EQUALITY-A_REVIEW/links/63f8f793b1704f343f7c9b1c/FEMINISM-EDUCATION-AND-GENDER-EQUALITY-A-REVIEW.pdf
25. Jaysawal, N., & Saha, S. (2023). Role of education in women empowerment. *International Journal of Applied Research*, 9(4), 08-13. https://www.researchgate.net/profile/Neelmani-Jaysawal-2/publication/370130213_Role_of_education_in_women_empowerment/links/64411158e881690c4be7c932/Role-of-education-in-women-empowerment.pdf
26. Juncos, A. E., & Bourbeau, P. (2022). Resilience, gender, and conflict: thinking about resilience in a multidimensional way. *Journal of International Relations and Development*, 25(4), 861-878. <https://link.springer.com/article/10.1057/s41268-022-00279-7>
27. Kanjuo-Mrčela, A. (2025). The re-organisation of economy, politics and gender equality in post-socialist Europe. In *Handbook on Politics and Society* (pp. 17-34). Edward Elgar Publishing. <https://www.elgaronline.com/abstract/book/9781035301904/chapter1.xml>
28. Këshilli Populluer i Krahinës Autonome të Kosovë-Metohis 1943-1953, (1955). Raporti i Punës së Këshillit Ekzekutiv Krahinuer. Prishtinë: Milladin Popoviq.
29. Kojçini-Ukaj, S. (1985). Përpyjekjet e organizatave massive (politiko-shoqërore) për përhapjen e arsimit në Kosovë. Prishtinë: Instituti I Historisë së Kosovës, "Kosova" Viti XIII-XIV, Nr. 13-14.
30. Koliqi, H. (2009). Gruaja ndër shekuj, Arsimimi dhe emancipimi i saj. Libri shkollor. https://books.google.com.ua/books/about/Gruaja_nd%C3%ABr_shekuj.html?id=GUJbygAACAAJ&redir_esc=y
31. Kütükçü, M. (2024). Analysis of Women's Rights and Law from Ancient History to The Present. *Çağ Tarih-Kültür*, 1(1), 38-57. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cagtarihkultur/issue/86271/1499992>
32. Lajci, D., Asllani, G., Gega, G., & Grima, S. (2024). The position of women in Kosovo-perspectives and socio-economic challenges. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/121149>

33. Latifi, R. (2007). Rrezet e Diturisë (Historik i shkollave të një pjese të Malësisë së Galabrit). Bledi.
34. Limaj, E. (2022). Overcoming Gender Differences in Education. *International Society for Technology, Education, and Science*.
<https://eric.ed.gov/?id=ED630939>
35. Lipa, S. (1980). Kosova në Periudhën e Rindërtimit [Doctoral dissertation, University of Pristina].
https://books.google.com.ua/books/about/Kosova_n%C3%AB_periudh%C3%ABn_e_rind%C3%ABrtimit.html?id=IwrBYgEACAAJ&redir_esc=y
36. Llunji, A., & Kastrati, B. (2001). Legjendë e arsimit kosovar. Libri shkollor.
<https://www.bksh.al/details/11411/>
37. Olmez, H. (2023). Women of the Religious Right: Feminine Conservatism and Opposition to the Equal Rights Amendment.
<https://knowledge.uchicago.edu/record/7056>
38. Ortega-Sánchez, D., Sanz de La Cal, E., Ibáñez Quintana, J., & Borghi, B. (2022, January). Gender equality and women's empowerment in education. In *Frontiers in education* (Vol. 7, p. 833977). Frontiers Media SA.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2022.833977/full>
39. Othman, I. W., Zakaria, S., & Esa, M. S. (2022). Recognizing, Appreciating and Preserving Women's Rights: Issues, Rationales and Challenges for Women in Facing Social Responsibility. *International Journal of Law, Government and Communication*, 7(29), 556-577. https://www.researchgate.net/profile/Irma-Othman/publication/364646574_RECOGNIZING_APPRECIATING_AND_PRESERVING_WOMEN'S_RIGHTS_ISSUES_RATIONALES_AND_CHALLENGES_FOR_WOMEN_IN_FACING_SOCIAL_RESPONSIBILITY/links/6354e22012cbac6a3ee79d5b/RECOGNIZING-APPRECIATING-AND-PRESERVING-WOMENS-RIGHTS-ISSUES-RATIONALES-AND-CHALLENGES-FOR-WOMEN-IN-FACING-SOCIAL-RESPONSIBILITY.pdf
40. Rahimi, S. (2022). The Educational Position and Status of Albanians in Kosovo (1941-1960). *Journal of History, Culture & Art Research/Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 11(2).
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=21470626&AN=158802536&h=c7V8pQjdSPAiODvKspYV7BWiqof%2Ferq7e1Ocd4ZabKauZaOOHRUjyvHshGg%2F4hcG3IKyIzV2%2BG4%2FA6p8N5PB9w%3D%3D&crl=c>

41. Rexha, A. (2024). From Illiteracy to the University: The Institutional Development of Albanian Education in Kosovo 1945-1990. *HISTORIJSKI POGLEDI*, 7(12), 228-248. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1292519>
42. Rexha, Z. (1947). Gazeta "Rilindja: Viti III, Nr.67, Komitetet shqiptare duhet t'a luftojnë si murtajen mbulesën e fetyres se grave t'ona, trashigim i robnis dhe i fanatizmit prapanik. Prishtinë.
43. Richmond, O. P., Mac Ginty, R., Pogodda, S., & Visoka, G. (2021). Power or peace? Restoration or emancipation through peace processes. *Peacebuilding*, 9(3), 243-257. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21647259.2021.1911916>
44. Roy, S. (2023). A Study on Women and Society in the Light of Education. *Galore International Journal of Applied Sciences and Humanities*, 7(2), 32-36. https://www.gijash.com/GIJASH_Vol.7_Issue.2_April2023/GIJASH-Abstract05.html
45. Scekcic, M. (2021). Emancipation and the position of Albanian women in socialist Montenegro (1945-1955). *Journal for Cultural Research*, 25(4), 347-357. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14797585.2021.2012495>
46. Shatri, B. (2019). Arsimi dhe shkollat e mesme në Kosovë në Shekullin XX. Libri shkollor [https://books.google.com.ua/books/about/Arsimi dhe shkollat e mesme n%C3%AB Kosov%C3%AB.html?id=pl3NzwEACAAJ&redir_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/Arsimi_dhe_shkollat_e_mesme_n%C3%AB_Kosov%C3%AB.html?id=pl3NzwEACAAJ&redir_esc=y)
47. Stojković, A. B., & Nadoveza, B. (2024). Serbian socialists and social democrats on emancipation and women's rights in Serbia. *ДИПЛОМАТИЈА И БЕЗБЕДНОСТ*, 207. https://arhiva.fdb.edu.rs/wp-content/uploads/2023/07/Diplomatija-i-bezbednost-Godina-6-broj-1_2023-ZA-SAJT.pdf#page=208
48. Tenerelli, N. (2025). Examples of women's education, emancipation and work during the " Great War". *Beyond the limits of knowledge: metabol as a philosophical laboratory for a trans-disciplinar approach to educational practice.*-(*Metabolé*), 223-233. <https://www.torrossa.com/gs/resourceProxy?an=5941039&publisher=F41741>
49. Tumbas, J. (2022). " I am Jugoslovenka!": Feminist performance politics during and after Yugoslav Socialism. <https://www.torrossa.com/it/resources/an/5246233>

50. Wachidah, N. H., Shobron, S., Afiyah, I., & Srifyan, J. H. (2024). RA Kartini's Thoughts on Women's Emancipation Progress. *Journal of World Thinkers*, 1(01), 31-42.
<https://journal.walideminstitute.com/index.php/jwt/article/view/91>
51. Windzio, M., Besche-Truthe, F., & Seitzer, H. (2025). Socialist Systems, Global Cultural Spheres and Female Participation in Education. *The Generosity of Social Policies in Socialist and Post-socialist States*, 243-271.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/104138/9783031877339.pdf?sequence=1#page=250>
52. Zdravković, L. (2021). The concept of emancipation as political action (marx, arendt, rancière). *Filozofski vestnik*, 42(1). <https://ojs.zrc-sazu.si/filozofski-vestnik/article/view/10490>